

KELLER PÉTER

Gárdonyi Géza és az írói felelősség,

avagy

„De hogyan hívhatják segítségül, amíg nem hisznek benne? S hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak?” (Róm 10,14),

illetve

Wikipédián innen, Wikipédián túl

(Megjelent: Anyanyelv és Irodalmi Nevelés, 2021.1-2.szám, 79-90.)

Gondolatébresztőnek szánom e sorokat, népről, tanításról, írásról, írói felelősségről egy olyan világban, amikor azt mondják, az olvasás válságban van.

Úgy látom – de lehet, hogy rosszul látom –, mintha megszakadt volna valami folyamatosság az értékelvűség területén. Persze lehet, hogy semmi gond nincsen, így működik az információs társadalom, mely hatalmas energiával igyekszik új irányba terelni a gondolkodásunkat. Első megközelítésben ezeknek semmi közük nincsen az olvasáskultúrához. De lehet, hogy mégis van. És ha mégis van, azt tudni kell, hogy ilyen esetben, ha nincs iránytű, eltéved az ember, vagy ha nagyok az úttól eltéríteni akaró erők, akkor rövid idő alatt is nagyon messzire lehet távolodni a helyes úttól.

Abból indulok ki, hogy az információs társadalomban az internet jó leképezése a pillanatnyi felfogásnak, ezért bevezetésképp összevetem a *nyelv*, a *könyv*, az *olvasás* és az *olvasmány* interneten fellelhető meghatározásait a *Nagy Könyv* szerzőjének ugyanezekről alkotott fogalmaival, majd Gárdonyi esetében azt vizsgálom, hogy van-e összefüggés a fogalomrendszer és az írói tevékenység között.

RÉGI ÉS ÚJ FOGALOMMEGHATÁROZÁSOK

A nyelv

A Wikiszótárban található meghatározás szerint a nyelv egy nép vagy nemzet által használt összes szó és nyelvtani megegyezés, a gondolatcsere eszköze. Segítségével bármely dolog megnevezhető, leírható. A nyelv sajátossága, hogy a mondottakból vagy a leírtakból ugyanazt értik az emberek, mint amit közölni akartak velük.

Dédapám tovább ment annál, hogy a nyelv *egy nép vagy nemzet által használt összes szó és nyelvtani megegyezés*. Keresete az okot és kereste a célt. Miért és mi célból kaptak a nemzetek nyelvet a Teremtőtől? Arra jutott, hogy a nyelvi sokszínűség isteni adomány és a tökéletesedés eszköze lehet.¹ Ez érezhetően chardini gondolat (bár lehet, hogy előbb született, mint a francia teológusé), és arra utal, arra figyelmeztet, hogy a nemzet és a nyelv lelki tartalommal is bíró fogalmak.

A nyelvet karakterizáló *megegyezés*, konvenció elképzelhető, hogy csak részigazság. A Gárdonyi- és a Chardin-féle gondolatrendszer alapján feltehetően sokkalta magasabb valami: a lélek az igazi kovász. Ez a kovász ad lehetőséget arra, hogy a nyelv ne csak a *világ bármely dolgát*, hanem a kézzelfoghatóknál többet is le tudjon írni. A lelki tartalom okán ugyanis nem csak *dolgok* nevezhetők meg, írhatók le. „Az író úgy van a nyelvtudománnyal, mint a fazekas az agyaggal”,² valami magasabb rendű dolgot is képes alkotni, helyesebben szólva részt tud venni egy Istentől elindított folyamatban. Gondolom, nem véletlen a Gárdonyi-hasonlatban az agyag és a fazekas említése, hiszen ez vezet el bennünket Izajáshoz és a minden teremtett dologra vonatkozó igazsághoz: „én (az Isten) alkottam a földet, és én teremtettem az embert is, aki lakja” (Iz 45,9–13).

Isten nem statikus, de szilárd alapokra épített világot teremtett. A nyelv vonatkozásában a tökéletesedés abban érhető tetten, hogy: „A nyelv is változik idők haladtában, mint ahogy maga a nemzet is változik.”³ De ahogy Chardin hitt abban, hogy a világ lelkileg fejlődik, úgy Dédapám is bízott Mária és a magyar szentek oltalmában⁴, mert így folytatódik az idézet:

¹ GÁRDONYI GÉZA: *Földre néző szem, Égre néző lélek*. Dante, Budapest, é. n. 186: „Ha Jézus maga írta volna meg a könyvét, Európa és Amerika nyelve ma az arámi nyelv volna. Mint ahogy az arab a Mohamedánusoké. A kereszténység terjed, a nyelv is terjedne: lassankint elmúlnának a nyelvek. Dehát ez bizonyára nem akarata a világrend alkotójának. A nemzetek versenye meggyengült volna. Kell az emberiség tökéletesedésére.”

² GÁRDONYI GÉZA: *Titkosnapló*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1974. 49.

³ GÁRDONYI GÉZA: *Magyarul így*. Dante, Budapest, é. n. 3.

⁴ Ld: Az *Egri csillagokban* Dobó imája, Az *Isten rabjaiban* a Jancsi fráternek megnyilatkozó Szent Margit.

*De a nemzet lelke nem változik, hát a nyelvnek a lelke se változhatik. A nemzet lelke meg a nyelv lelke egy. Aki hibásan beszél a nyelvet, a lélek ellen vét.*⁵

A tökéletesedés gondolatával való fogalomtársítás és a nyelvnek, nemzetnek lelki síkra való emelése értéktöbbletet jelent a mai általános definícióhoz képest. De — a Wikipédia-idézet rendszerében maradván — rögtön korlátot is állít abban a vonatkozásban, hogy milyen szándékkal és céllal vagy célra használjuk a nyelvet, hogy szabad-e tényleg *bármely dolgot megnevezni vagy leírni*, ugyanis — a definíció szerint — *az emberek ugyanazt értik, mint amit közölni akartak velük*.

A tökéletesedés gondolata — a versenyre való tekintettel is — magába rejti természetesen azt is, hogy a nyelv a lelki fejlődés gátja is lehet. Így tehát a nyelv állapota egyfajta lakmuszpapír, mely a jó és rossz irányban való haladás pillanatnyi állását mutatja.

A nyelv tehát önmagán túlmutató fogalom. Állapota — Dédapám szerint — a nemzet lelki életképességének mércéje. Nem véletlenül mondja:

*Minden nemzetnek főkincse a nyelve. Bármit elveszthet, visszaszerezheti, de ha a nyelvét elveszti, Isten se adja vissza többé. Aki a jó magyar szót elhagyja az idegenért, akinek a korcs magyar szó nem fáj, hazaáruló!*⁶

Hadd tegyem ehhez hozzá: hajlamos vagyok a hazaárulást nem csak földi vonatkozásban értelmezni.

A könyv

A Wikipédiában szereplő meghatározás szerint a könyv

- kultúrtermék,
- papíralapú információhordozó,
- létrejöttéhez írástudás és írói kompetencia szükséges.

Ebben a meghatározásban a fogalom jobb megértéséhez, úgy gondolom, a *kultúrtermék* és az *írói kompetencia* mai értelmezése segítségünkre lehet.

⁵ *Magyarul így*, i. kiad. 3.

⁶ *Magyarul így*, i. kiad. 5.

A *kultúrtermék* mint címszó nem szerepel a Wikipédiában. Szerepel viszont címszóként a kultúra, amiből következtetni lehet a kultúrtermékre. A kultúrtermék a mai közfelfogás szerint olyan termék, aminek meghatározása koronként mindig eltért, de általánosságban az illető korban értelmezett fogalmak szerint:

- valamely múltban létrehozott értéket mutat be,
- szellemi javakat tesz közzé,
- műveltséget ad.

A kultúrtermék ezen logika szerint már megszületett szellemi értékeket mutat be azzal a céllal, hogy az adott kor műveltségi szintjét emelje.

Utánanéztam, mit mond az internet az *értékről*. A Wikipédián nincs olyan címszó, hogy érték.⁷ Amit találtam, az értékrend, abszolútérték, várható érték, helyiérték, jelenérték, határérték stb. Lélektelen fogalmak.

A koronként változó tartalmú kultúrát alapjaiban meghatározó „érték” szót a mai széles közönség számára a véleményformáló internetes portál nem definiálja. Ez elgondolkoztatott. Hogyan lehet, hogy középiskolás éveimben Pannonhalmán a bencés atyák a tanórákon azt magyarázták, hogy igenis léteznek a kultúrában örök értékek, és az iskola éppen arról szól, hogy ezeket megismertesse a diákkal.

Olvasva Dédapám írói kézikönyveit azt tapasztalom, hogy ő is örök értékekben gondolkodott. Élete vége felé (1921) jegyzi fel *Naplójába*:

*örök művek csak azok az irodalomban, amelyek minden korú, minden műveltségi fokú emberben azonos rezgést keltenek. Tehát a nagy mélységű művek, az örök emberi érzések azon művei, amelyek a végtelenséggel érintkeznek.*⁸

Ez a meghatározás két vonatkozásban is kapcsolódik a mai általános közfelfogáshoz. Az egyik, hogy messze nem természetes az, hogy a *mondottakból vagy az írásokból ugyanazt értik az olvasók, mint amit közölni akartak velük*. Dédapám sem hitt ebben. Szerinte ugyanis csak az örök művekben valósul meg ez a csoda. A másik éppen az, hogy léteznek örök művek, melyeket nem a korok ízlése, hanem valami más dolog tesz értékké. Gárdonyi fogalomrendszerében ugyanis az örök felfedezése minden emberbe beleszórt képesség, és maga a fogalom

⁷ 2019. április 21-i állapot.

⁸ *Titkosnapló*, i. kiad. 32.

szeretethez köthető. Arról szól, és azt hívja elő: „Csak az az örökszép, amit a szívünkkel olvasunk. Tehát a téma annál jobb, mennél nagyobbat mozdít a mélyen.”⁹

A könyv meghatározásához visszatérve, célszerű megismernünk, hogy mit gondol a mai világ az *írásról és az írói kompetenciáról*. Az *írás* címszót megtaláltam. *Írói kompetencia* címszó nem volt, de volt író és irodalom a Wikipédián. Ezek szerint az író költői vagy prózai műveket, azaz irodalmi szövegeket ír, amelyek írói szándékból jelennek meg. Az írások üzenetét az irodalomtudomány és a filológia elemzi.

Ez tökéletes folyamatleírás.

De létezik mai korban keletkezett lelki meghatározás is. Jókai Anna azt mondja például: „az Írás Istenbe belehangzik” (KELLER 2015: 5). Ez az állítás azt sugallja, hogy nem minden betűsor írás, és létezik irodalomtudomány és filológia fölött álló minősítő rendszer: azaz az írás, a könyv — ami a nyelvhez, nemzethez hasonlóan — Isten vonatkoztatási rendszerébe állítható, állítandó.

Dédapám is érezte ezt. Ki is mondta, hogy létezik egy „abszolút” könyv: a Biblia. Az *Írás a Bibliába* című versében így fogalmaz: „Ez a könyv a könyvek könyve //... // Csak ez a könyv nem tér porba, / Mintha volna élő lelke!... /.../ Isten szíve dobog benne.” Erre a mintára alkotta meg saját könyvfogalmát is: „A könyv is emberi test. Papiros-test. A Földön élt lélek világító része maradt benne. S hangtalan beszéde könnye, mosolygása, – szíve dobogása.”¹⁰ Számomra két dolog tűnik fel ebben a meghatározásban. Az egyik, hogy nála a könyv és az író, az alkotás és az alkotó egy — az izajási hivatkozásra visszautalva: Istentől alkotott — test. A másik, hogy az ok-okozati viszonyban nem a formális logika érvényesül: nem az írói szándék teszi könyvvé a könyvet, hanem a könyvben lévő *világító többlet, könny, mosoly, szívdobbanás* teszi íróvá a betűvetőt.

Az olvasmány és olvasás

A Wikipédia az olvasmányt *szépirodalmi alkotásnak* tartja. A szépirodalomról pedig úgy gondolkodik, hogy az a művészet egyik ága. A buktató ott van, hogy a *művészetről* úgy tűnik, a mai kornak nincsen mindenki által elfogadott meghatározása. Azt látjuk, hogy *igyekezett, hogy esztétikai értelemben használt fogalom, és hogy a valóságot szeretné visszatükrözni a művész*

⁹ *Titkosnapló*, i. kiad. 60.

¹⁰ *Földre néző szem*, i. kiad. 32.

látásmódján át. A szócikkben nem találtam utalást arra, hogy a művészet szent dolog, embert nemesítő eszköz is lehetne.

A Wikiszótár szerint az olvasmány több célt is szolgálhat. Ezek között szerepel — az idegen nyelvekkel kapcsolatban — az oktatás is, de nem találni utalást arra, hogy a mai világ az olvasmányban a nevelés akár pozitív, akár negatív lehetőségét is látná. A leírás inkább a szövegből indul ki. Gárdonyi a *Titkosnapló Mesterkönyv* című egységében külön fejezetet szentel az *olvasmánynak*.¹¹ Ő az *olvasó ember* szemszögéből közelíti az olvasmány fogalmát. Élménynek,¹² ételnek¹³ tartja. Egyfajta erős azonosulást feltételez az olvasó és az olvasmány között. Azt állítja: „Magunkat olvassuk a műben.”¹⁴ Ez azért is érdekes, mert az íróra pedig azt mondja, hogy rá is az jellemző, hogy mi izgatja.¹⁵ A két állítás együtt felkínálja azt a lehetőséget, hogy olyan író kereshet az olvasó, aki őt magát írja le. Pozitív megfogalmazásban tehát: „Olvasva egy csodált hősnek az életét, voltaképp magunkban gyönyörködünk, mert erőit, tökéletességeit a magunkénak érezzük.”¹⁶ Ez a pozitív értelmezés Chardin szellemében csodálatos távlatot nyit meg a Gárdonyi által sokszor emlegetett lelki emberek, írók és olvasók előtt. Sajnos nem lehet kizárni a negatív előjelű gondolattársítást sem. A két értelmezés lehetősége pedig arra figyelmeztet, hogy a nyelvhez hasonlóan az olvasmány is lehet a társadalom lelki állapotát jelző lakmuszpapír. És ez nagyon érdekes szempont!

Az írók, kiadók által közzétett, az iskolákban, főiskolákon, egyetemeken oktatott olvasmányok kiválasztása, bemutatása, elemzése, kritikája, ajánlása, elhallgatása, karikaturizálása stb. hatással van a társadalom lelki egészségére.

*Az olvasmány, amely bennünk marad, lelkünknek részévé válik. A szép és nemes olvasmány nemes, szép és jó részévé; a rút, aljas olvasmány: mint a mocsokfolt, ami beleeszi magát a ruhánkba, hogy azt sem tudjuk, hogy került belé. Ilyenek az elretentő példáknek írt emberképek, s azok a ronda igazságok, amelyek mellett az életben ellépünk, de könyvben, ha élénk kerülnek, csak utólagosan látjuk, hogy mellőztük volna, ha előre tudjuk, az olvasásukat. Tehát az író lelke a nemzet lelkének illetéknépp gazdagítója, nemesítője lehet, de megrontója is.*¹⁷

¹¹ *Titkosnapló*, i. kiad. 53–54.

¹² *Titkosnapló*, i. kiad. 53: „Az olvasmány is élmény. A gyönyörködtető olvasmány gyönyörködtető élmény... Ezért szeretjük a diadalmast, műveltet, nemest, szentet, eszest és érzünk az érzőkkel, szenvedőkkel, küzdőkkel.”

¹³ *Titkosnapló*, i. kiad. 53: „Az olvasmány csak az a fejünknek, ami az étel a szánkknak. Hogyan csinálódott? Mellékes kérdés, ha kellemes ízű.”

¹⁴ Uo.

¹⁵ *Titkosnapló*, i. kiad. 60: „Jellemző az íróra is, hogy kit mi izgat.”

¹⁶ *Titkosnapló*, i. kiad. 53.

¹⁷ *Titkosnapló*, i. kiad. 53–54.

A FOGALOMMEGHATÁROZÁSOK ÖSSZEHASONLÍTÁSÁNAK TAPASZTALATA

Négy fogalom alig több mint száz év alatti módosulásának áttekintése érdekes tapasztalatokat adott. *A nyelv, a könyv, az olvasás és az olvasmány* Dédapám számára lelki töltetű fogalmak voltak. Ember és nemzet tökéletesedését voltak hivatva szolgálni. Ebben az értelemben magukon túlmutattak, illetve a velük kapcsolatba kerülő emberre és az emberek által a nemzetre is visszahatottak.

A fogalmak abszolút értékekhez, a Teremtőhöz és az isteni kinyilatkoztatást közlő Bibliához kötődtek, azok fényében minősítették. E minősítés eredménye számára állapotjelzőként szolgált: mutatta, milyen a nemzet pillanatnyi lelkiállapota, hol tart a tökéletesedésben.

Információs társadalmunk arra a logikára épül, hogy maga az információ előállítása is kulturális tevékenység lehet. Ha arra gondolunk, hogy a mai felfogás szerint a könyv írói szándékból jelenik meg, akkor logikailag nincs kizárva az, hogy az író egyszerűen csak információt ad közzé, amit kultúrterméknek tekint, és akként kell elfogadni. Sajnos ez a logikai következtetés nem teljes mértékben megmosolyogtató, mert a tudásgazdaság szerint *az értelem gazdasági hasznosításán keresztül érték jön létre*. Sajnos innentől kezdve érthető (?!), hogy az érték fogalma csak matematikai és közgazdasági jelentését tekintve érhető el a portálokon. Ez a tény és az elvégzett összehasonlítás viszont arra figyelmeztet, hogy bár az információs társadalom tudásalapúnak vallja magát, mégis sok esetben – talán nem is véletlenül – hiányzik azoknak a fogalmaknak a pontos értelmezése, melyek a mi esetünkben e négy dolog, *a nyelv, a könyv, az olvasás és az olvasmány*, illetve – ki nem mondva – az írói alapmagatartás megértéséhez, megmagyarázásához és így taníthatóságához nélkülözhetetlen lenne.

Ha olyan társadalomban élünk, ahol az információ előállítása és feldolgozása az „érték”, akkor logikus, hogy bizonyos fogalmakat – legyenek azok akár általános érvényűnek gondolható fogalmak is –, nem célszerű egyértelműen meghatározni, mert nem lehet folyamatosan információkat előállítani. Szinte szükségszerűen következik tehát, hogy nem léteznek, nem létezhetnek örök fogalmak, örök értékek. Ha ezt a kultúrára és a művészetre vonatkoztatom, és hozzáteszem, az információs társadalom világhálón megadott jellemző tulajdonságát, hogy *az információ hatalmi tényezővé válik, a hatalom azé lesz, aki az információt termeli és elosztja, nagyon messzire jutok...*

Elég nekem annyit látni, hogy a mai társadalom mellőzi a fogalommeghatározások esetében az emberekre, társadalomra gyakorolt hatást, azt a tényt, hogy nyelv, könyv, olvasmány minősítő eszköz lehet, és fogalmi szinten sem utal arra, hogy az embernemesítés vagy lélekrombolás a tét, hogy sajnos sehol nem jelenik meg a felelősség, a jó érdekében – akár önként vállalt – önkorlátozás. Summásan: a fogalmak deszakralizálódtak.

ELMÉLET ÉS GYAKORLAT: ÍRÓI FELELŐSSÉG SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT

Az írók és olvasók szabadságát, a megjelenő könyvek engedélyezését sok kor sokféle módon próbálta szabályozni. Ezekről könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre. Arról talán kevesebbet olvasni, hogy valaki önként, saját elhatározásból a másik érdekében szab saját magának korlátot. Ez a fajta önkorlátozás alapvetően Krisztus-követés. Dédapám életelvei között megfogalmazta: kövesd Jézus példáját. Ez a Jézus-követésből levezethető alapmagatartás – mint *ars poetica* – úgy érzem, elgondolkodtató példa lehet.

Az író Gárdonyi elsősorban saját magával magyarázható. Ezt már kortársai is észrevették. Pintér Jenő róla írta: „Fennkölt gondolkodású, emberszerető, bölcselő író: a magyar irodalom egyik klasszikusa. Írásmódja nem rokon sem Jókai Mór, sem Mikszáth Kálmán, sem Herczeg Ferenc stílusával; egészen másképp ír, mint bárki a koráig.” (PINTÉR 1941: 419.) Ravasz László hasonló módon jellemezte, de ez a vélemény, bár korábbi, sokkal nagyobb távlatokba mutató, ugyanis megjelenik benne a transzcendensre való utalás is: „Nem fogadott el más kalauzt, csak a géniuszat. [...] vállalta [...] saját lángelméje kockázatát [...]. Minden sikerét felülről kapta ajándékba; tévedései és botlásai a távlatot és méretet adják sikerei és győzelmei nagyságához.” (RAVASZ 1933.)

Ennek a transzcendens kapcsolatnak a létét Sík Sándor is megerősíti, aki azt mondja, hogy Gárdonyi számára „az írás szent hivatás, embertestvéri szolgálat” (SÍK 1928:10).

A transzcendens vonatkozás valóban meghatározó, ugyanis Gárdonyi Géza emberfogalma a Teremtés könyvére¹⁸ épül, de újszövetségi ihletettséggű. Állítása: „agyagedénybe zárt Isten-sugár¹⁹ az ember”²⁰. Tordai Ányos óta bizonyítottnak tekinthető, hogy ennek az emberfogalomnak megfelelően igyekezett élni és látni embertársait, gyermekeit, diákjait, olvasóit (TORDAI 1935).

¹⁸ „Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá.” (Ter 1,26.)

¹⁹ Az Ige volt az igazi világosság, amely minden embert megvilágosít (Jn 1,9).

²⁰ *Földre néző szem*, i. kiad. 189.

Az Isten-sugár gyermeket és pedagógust, olvasót és írókat egyaránt képessé tesz örök egyetemes értékekre való rácsodálkozásra és azok befogadására.

A pedagógusok és az írók kiválasztott, küldetést kapott emberek, akik azért Isten munkatársai, mert értik és érzik, mit jelent az *Ida regényében* megfogalmazott, a Teremtés könyvében kimondott isteni „legyen”.²¹ Dédapám szerint pedagógus és író akkor kezd Isten munkatársává válni, amikor és amennyiben elősegíti ezt az Istenre való rácsodálkozást. Ha ugyanis ez létrejön, és diák és olvasó megérti Isten indítékát, akkor jön el a pillanat, amikor az agyagedény, a diák, az olvasó a felelőssége tudatban lévő íróhoz hasonlóan annyira felhevül, hogy maga is sugározni kezd.

A tanítás és az írás tehát egyaránt az Isten teremtő munkájából való részt vállalás. De tanító is, író is egy nemzet tagja. Hívását egy nemzet felemelésére kapta.

Gárdonyi Géza tanítóként és íróként is magyar apostol volt. Ebben a meghatározásban mindkét szó hangsúlyos.

Magyar azért, mert a magyarság gyöngy, azaz kincs. De olyan gyöngy, ami nem külső dísz, hanem belső, megszenvedett érték. Szeretetté nemesedett 1848-as szenvedés. Nagypéntek analógiájára szakrális kincs. Adomány, amit kapunk, amivel el kell majd számolnunk. Földi létezésünk eltakart tüze, ami nem éget, mint ahogyan a földbe zárt láva sem, de ha nincs, ha eltűnik, megfagy az élet, összeomlik a világ.

Apostol azért, mert tanítónak, írónak lenni tudatosan vállalt és a társadalom részéről is elvárt Jézus-követő életforma (KELLER 2015: 247–257).²²

Nagyapám jegyzeteiben állításként is szerepel, hogy édesapja élete végéig néptanító maradt.²² A Gárdonyi-féle értelmezés szerint a néptanító feladata éppen az, amit a fogalom takar. A néptanító dolga a népet tanítani.

És itt megint csak fontos, hogy tudjuk, mit jelentett a nép és mit jelentett a tanítás.

A 19. század végi néptanító nemzetfogalma nem a pillanatnyi jelenre, hanem a jövőre vonatkozott, melyet a tanítók alakítottak, formáltak.

²¹ A világ teremtése fejezet (Ter 1). – Az „isteni legyen” az *Ida regényében* használt kifejezés, ld. GÁRDONYI GÉZA: *Ida regénye*. Dante, Budapest, é. n. 291: „...Mint ahogy a veleje-szegény gazdag elteszi az aranytálat, az elefántcsont feszületet, az igazgyöngy füzért, amelyben a szeme gyönyörködött, hogy teljes életére gyönyörködhessen benne, meg hogy a társaságát is gyönyörködtethesse vele; mentül több embert; mind a világot; és ha meghal, megmaradjon az a gyönyörűség a fiainak, a leányainak, azok társaságának, mind a világnak, továbbra is. Hát a művész is, hogy meglegyen, megmaradjon. Ez az isteni legyen!... Ezen elgondolkozhat...”

²² „Gárdonyi Géza öregedő korából több a pedagógiai írka-firka, mint élete deléről, ami azt bizonyítja, hogyha a tanítói hivatást el is nyomta az újságírói élethajszja, az egrí íróasztal nyugalma újra kibontotta ifjúsága álmát, a falusi katedrát.”

„...a nemzet nem mi vagyunk, hanem ez apró rongyos kis népek százezrei. Ez a jövő nemzedék.”²³

Dédapám azt tartotta: „*Akik a gyermekben nem a későbbi embert látják, azok a népnevelés munkájában nem apostolok, hanem cselédek.*”²⁴ Irodalmi példával: Ha agyagedények a tanítók, csak a saját pillanatnyi hasznukkal törődtek / törődnek, akkor olyanok, mint az áruló Hegedűs. Ha Isten-sugarak, akkor Máriához és Szent Istvánhoz imádkoznak, mint ahogyan Dobó tette, és az a belső felelősségérzet irányítja őket, ami Dobót is, hogy „ne mondhasa azt ránk a jövő nemzedék, hogy azok a magyarok, akik 1552-ben (vagy a 19. század végén) itt éltek, nem érdemelték meg a magyar nevet”.²⁵

Kevesen tudják, de Gárdonyi Géza is készített egy mai szóval mondva nemzeti alaptantervet. Sajnos nem fogadták el, de bizonyos részei dokumentáltak. Nála a tanítás — miként az írás is — határozott célt szolgált. Ez a cél a nemzetnevelés volt. Ezt a célt a tudományok ismereténél jobban szolgáltatta a karakterek alakítása. A tudományok rangsorában az első helyen az emberszeretet tudománya állt.

Tananyaga: „...az élet szépségeinek” megismerése megbecsülése, az Istennel való kapcsolat (AVAR 1933). A legfőbb tárgy nála a hittan volt: megismerni Isten létének bizonyosságait, a lélek halhatatlanságát.

Gárdonyi tantervében szerepelt egy tantárgy, mely a nemzeteket mutatta volna be. Melyik milyen, hogyan élnek, hogyan írnak, miben különbek vagy szegényebbek a magyarnál.

Gárdonyi Géza egy *Mindentudó könyvet* szeretett volna összeállítani.²⁶ Hitt abban, hogy lehet olyan tiszta és világos nyelven fogalmazni, hogy a teljesen tudatlan nép is megértsen mindent.

KÖVETKEZTETÉSEK

Gondolatébresztőnek szántam e sorokat.

Remélem, aki olvassa, tényleg elgondolkodik azon, milyen úton járunk, milyenek az útjelző táblák, mi választjuk-e meg, hogy hová megyünk, vagy bármit mutat is a tábla, bármennyi elágazás és kereszteződés is van, mégiscsak mások által előírt célba fogunk érkezni?

²³ Gárdonyi Géza: *A lámpás*. <http://mek.oszk.hu/06900/06982/>

²⁴ A *Népművelés* 1906. január-februári számában írta ezt Gárdonyi (MÓRA 1932).

²⁵ GÁRDONYI GÉZA: *Egri csillagok*. <https://mek.oszk.hu/11300/11341/html/>

²⁶ Nagypapám feljegyzéseiből.

Nem tudom.

Talán sejthető, hogy én mit sejtek.

Abban egyetértés van múlt és jelen között, hogy a kultúra a múlt értékeit valóban szeretné bemutatni. Dédapám a magyar irodalom egyik meghatározó személyisége. Ezt mutatja és igazolja a Nagy Könyv akció is.

Van a *Titkosnaplójában* egy bejegyzés:

*A világ szemében én csak kép vagyok. Egyiknek színes, másoknak csak árnyék; mindenképp csak annyira fontos, amennyire az ő élete érdekeit szolgálom, mint a citrom vagy a szőnyeg vagy a gyertya vagy egyéb tárgyak, amelyek a boltban megvehetőek és használat után elvethetők.*²⁷

És van egy másik bejegyzés is:

*Mindenki élete erre a kérdésre felel meg: mit akar? A legtöbb ember kapni akar. Az igazi író azonban alkotni akar, vagyis adni. Minden egyéb mellékes neki.*²⁸

Rajtunk áll, milyen értelemben kívánunk élni a felkínált lehetőségekkel.

IRODALOM

- AVAR GYULA (1933): *Gárdonyi Géza egyénisége*. In: *Az egri remete*. Szerk. Simon Lajos. Dante, Budapest.
- GÁRDONYI JÓZSEF (1934): *Az élő Gárdonyi I-II*, Dante, Budapest.
- KELLER PÉTER (2013): Gárdonyi Géza: az isteni Mesterét követő néptanító. *Magyartanítás* 54/1. 2–14.
- KELLER PÉTER (2015): *Az élő Gárdonyi-arc*. Szent István Társulat, Budapest.
- MÓRA LÁSZLÓ (1932): Gárdonyi a tanítók tanítója. In: Simon Lajos (szerk.): *Az egri remete*. Tanulmányok Gárdonyi Gézáról halálának tíz éves évfordulója alkalmából. Dante Könyvkiadó, Budapest. 175–195.
- PINTÉR JENŐ (1941): *A magyar irodalom története: tudományos rendszerezés*, VIII. Stephaneum Nyomda, Budapest.
- RAVASZ LÁSZLÓ (1933): A láthatatlan ember. In: *Az egri remete*. Szerk. Simon Lajos. Dante, Budapest.
- SÍK SÁNDOR (1928): *Gárdonyi, Ady, Prohászka*. Pallas Rt., Budapest.
- TORDAI ÁNYOS (1935): *Amit nem tudunk Gárdonyiról*. Különlenyomat a „Magyar Kultúra” 1935. évfolyamából.

A hivatkozott Gárdonyi-kiadások

²⁷ *Titkosnapló*, i. kiad. 39.

²⁸ *Titkosnapló*, i. kiad. 40.

GÁRDONYI GÉZA: *A lámpás*. <http://mek.oszk.hu/06900/06982/>
GÁRDONYI GÉZA: *Az én falum I-II*. Dante, Budapest, é. n.
GÁRDONYI GÉZA: *Egri csillagok*. <https://mek.oszk.hu/11300/11341/html/>
GÁRDONYI GÉZA: *Földre néző szem*. Dante, Budapest, é. n.
GÁRDONYI GÉZA: *Ida regénye*. Dante, Budapest, é. n.
GÁRDONYI GÉZA: *Titkosnapló*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1974.

A fogalommeghatározásokhoz

könyv: <https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6nyv> (Utolsó megtekintés: 2019. április 19.)
kultúra: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kult%C3%A1ra> (Utolsó megtekintés: 2019. április 19.)
irodalom: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Irodalom> (Utolsó megtekintés: 2019. április 20.)
író: <https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%8Dr%C3%B3> (Utolsó megtekintés: 2019. április 21.)
művészet: <https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C5%B1v%C3%A9szet> (Utolsó megtekintés: 2019. április 23.)
nyelv: <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Nyelv> (Utolsó megtekintés: 2019. április 9.)
olvasmány: <https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/Olvasm%C3%A1ny> (Utolsó megtekintés: 2019. április 19.)